XXVI Научна конференција
Меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура, Скопје, 2000, pp. 263-292.

Звонко НИКОДИНОВСКИ *(Скопје)*

СЕМИОЛОГИЈАТА НА ОКОТО ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

(посл.) *Очиӣе се оīледало на душаӣа*

1. Окото претставува орган од човечкиот организам со многу важна функција: тој е носител на сетилото за вид и преку него човекот ги прима светлосните дразби и успева да ги разликува предметите во природата, да се ориентира и да се движи во просторот. Токму поради важноста на таа функција човекот создал и технички помагала кои ги зголемуваат физичките можности на окото (очила, двоглед, микроскоп, телескоп и др.).

Таа важност на окото за човекот се огледува и во употребата на следниот хипокористик : (интер.) *Очи мои!* = Галовно обраќање кон свое дете.

Меѓутоа окото не претставува само седиште на сетилото за вид. Тоа истовремено влегува и во палетата на изразни средства со кои човекот комуницира со другите луѓе (сп. ги фраземите : *ӣресече/засӣрела* некого *со ӣоīлед* = погледнува некого со негативни чувства ; *дава знак со очиӣе* = соопштува некому нешто преку движење на очите). Тука можеме да наведеме и некои од вообичаените атрибути што одат со именката *ӣоīлед* : 1. има позитивен поглед (*нежен, насмеан, ӣоӣол, милозлив, добродушен, весел, ӣрониклив, романӣичен, искрен*) 2. има негативен поглед (*ӣажен, сӣуден, намурӣен, одбивен, ӣродорен, осӣар, одбивен,*

убиствен, циничен, саркстичен, ироничен, курвински, предавнички).

Наша цел во овој труд е да ги проучиме антропоморфните фигуративни значења што ги носи окото (преку својата анатомија и функции) во македонскиот јазик.

2. Човекот е суштество кое е способно да осознава и притоа тој се служи со познатото за да го осознае непознатото. Осознавајќи се себеси, човекот бил принуден да тргне од познатите работи: човечката анатомија, животните, растенијата и блиската околина, и со нивна помош да го именува непознатото: емотивната, волитивната, интелективната и духовната сфера.

Ако офталмологијата претставува медицинска гранка која ги проучува анатомијата и физиологијата на човечкото око, тогаш *офталмосемиологијата би претставувала област која ќе ги проучува значењата што ги носи окото (со својата анатомија и функции) во разните кодови односно семиотики.*

Во овој труд ние ќе се задржиме на **значењата на окото (неговата анатомија и функции) во јазичната семиотика и тоа во корпус од вкупно 456 единици на македонскиот јазик: лексемски (60 единици), фраземски (152 единица) и комуникативни единици [156 пословици (кратенка: посл.), 83 интерактивни единици (кратенка: интер.), 3 клетви и 2 вица].**

I. СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТ

3. Од симболичка гледна точка, речиси во сите етносемиотики, покрај тоа што претставува орган на визуелната перцепција, окото се јавува и како **симбол на интелективната перцепција**.

Традиционално, двете очи се идентификуваат со двете најсветли небески тела: десното око го претставува сонцето и тоа упатува на активноста и на иднината додека левото око ја претставува месечината и тоа упатува на пасивноста и на минатото. Надминувањето на ова двојство изискува премин од разликувачка во обединувачка перцепција односно во синтетичка визија. Така на пример кинескиот знак за светлина (минг) претставува синтеза на посебните знаци кои

ги означуваат сонцето и месечината. Обединувачката перцепција се постигнува со **третото око** како што е на пр. челното око на Шива. Тоа трето око одговара на огинот. Неговиот поглед претвора сè во пепел и на тој начин, изразувајќи ја сегашноста без димензии односно истовременоста, третото око ја поништува појавноста. Третото око претставува всушност орган на внатрешната визија та според тоа и екстериоризација на окото на срцето. Третото око упатува на натчовечкото во човекот, на моментот кога видовитоста го достигнува својот врв.

Окото на срцето или на духот го претставува всушност човекот кој го гледа Бога но и Бог кој го гледа човекот. Тоа е инструмент на обединувањето на Бог со душата, на Принципот и на појавноста.

Во врска со човечкото око како симбол на спознанието и на натчовечкото перципирање, во Индија постои ритуал на *ошворање очи* кој претставува всушност иницијациски обред на отворање кон спознанието.

Божјото око гледа сè и тоа е претставено како сонце во египетската традиција. Тоа е окото на светот кое е од огнена природа и претставува извор на светлина, на сознание и на плодност (сп. ја пословицата: *Божјешо око гледа насекаде* = Господ е присутен насекаде и гледа сè што се случува на земјата).

Во исламската традиција окото е поврзано со изворот и со сушноста. Бог е реалниот и краен извор од кого извираат сите нешта. Окото преку своите атрибути на реалност и на извор ја претставува вистинската суштина на Бога.

За народот Бамбара, сетилото за вид ги резимира односно ги заменува сите други сетила. Окото е единственото сетило кое овозможува интегрална перцепција. Сликата што ја прима окото не е виртуелна, таа претставува материјален двојник на реалноста што окото ја регистрира и зачувува.

Во масонската традиција, окото го симболизира, на физички план, видливото Сонце од кое произлегуваат Животот и Светлината; на преодниот или небесен план, тоа го симболизира Зборот, Логосот или Креативниот Принцип; на духовен или божји план, окото е симбол на Големиот Архитект на Универзумот.

4. Во разни традиции, и во македонската исто така, е раширено **верувањето за урокливи очи** кои симболизираат моќ врз некого или нешто што се посакува со лоша намера (за луѓето кои ги поседуваат тие особини се вели дека *имаат урокливи очи*). Урокливите очи можат да предизвикаат и смрт. Нивни носители се најчесто старите жени или младите невести, а најмногу дејствуваат врз малите деца, леунките, младите невести, коњите, кучињата, млекото и житото. Посебно опасно е и окото на змијата.

Меѓу разните одбранбени средства (превез, геометриски цртежи, загреано железо, сјајни предмети, сол, рогови и др.) посебно важна и раширена е употребата на потковицата.

5. **Слепоста** честопати претставува симбол или **знак на видовитост** така што постојат бројни друиди и јасновидци кои се слепи. Излегува дека слепоста претставува понекогаш услов за да можат одредени луѓе да стекнат моќ за внатрешна визија. Така, хиндуските аскети веруваат дека ќе дојдат до духовна просветленост доколку гледаат во силното и заслепувачко сонце сè додека не ослепат: на тој начин Бог, одземајќи им ја надворешната светлина, им дава внатрешна светлина што можат да ја видат со окото на душата или окото на срцето.

И едното око на ќоравиот претставува исто така симбол на јасновидост или на магична моќ скриена во погледот. Во дијалектиката на симболот, излегува дека губењето на еден од двата органи (око, нога, рака, уво) се компензира со зголемување на интензитетот на функцијата на преостанатиот орган. [1]

---

[1] Тука можеме да ја изнесеме хипотезата дека ослепувањето на повеќе од 14.000 македонски војници на цар Самоил од страна на византинскиот цар Василиј II претставувало голем удар врз духот на Македонците. Со текот на времето, Македонците таа загуба ја компензирале со длабока внатрешна јасновидост која им помогнала во многу историски премрежиња да ги предвидат јасно настаните и со помош на нивната внатрешна визија да демонстрираат висока интелектуална разборитост и во најтешките моменти.

II. СЕМИОЛОШКИ АСПЕКТ

6. Во лексичко-семантичкото поле „ *око* " спаѓаат, покрај лексемата *око* и други лексеми кои гравитираат или во анатомијата или во функциите на окото. Во **анатомски поглед** тука се пред сè лексемите: *зеница, очен капак, трепки, веѓи* како и придавките кои ги предаваат нивните карактеристики, додека во **функционален поглед** ги имаме глаголите: *гледа, види,* и сите нивни глаголски и именски изведенки, потоа глаголите: *зјапа, се ѕвери, ѕирка, кибицира, мижи, намигне, ококори, опули, ослепи, ококори, плаче, трепка, се џари.*

Фигуративните значења на окото ќе ги разгледуваме од гледна точка на семиолошката фигура која се наоѓа во основата на фигуративното значење. Под *семиолошка фигура* ја подразбираме тематската припадност на основната лексема која е носител на фигуративното значење. Така, во овој случај, разликуваме две теми односно семиолошки области: *анатомија* и *функции на окото.*

А. АНАТОМИЈА НА ОКОТО

7. Од анализата на македонските фигуративни единици можеме да видиме дека тие ги користат следните особини на очите (во анатомски поглед): **целост, структура, големина, боја, изглед и положба на очите.**

Целоста на окото во македонските единици со фигуративно значење ја среќаваме **како орган кој станува знак за функцијата што ја обавува** и на тој начин влегува во општите **метонимиски шеми на промена на значењето:** „предмет" → „дејство", „настан" ; „причина" → „последица" и „знак" → „означено".

Самото поседување на органот означува и добро обавување на неговата функција : *има око* = 1. може добро да гледа 2. може добро да проценува [(син. со) *има добри /лоши/ очи*], и обратно лошото обавување на функцијата имплицира дека не се поседува и органот : *нема око* = 1. не може добро да гледа 2. не може добро да проценува.

Интересесно е да се подвлече дека во македонскиот јазик постојат единици во кои **се персонифицираат одредени**

предмети од природата при што им се припишува поседување очи: (посл.) *Поле окато, гора ушата* = Човек треба да биде претпазлив [(син. со) *И плетот има очи*].

За „очи кои добро гледаат„ се употребуваат и одредени квалификативи (придавки или споредби со очи на одредени птици): *има остро око* = гледа добро; *око соколово* = за некој кој гледа добро (има добар вид); (интер.) *Очите му се како од сокол*! = Изразување став дека некој има добри очи односно дека добро гледа; *има очи како орел /орловски очи/орлово око/орловски поглед* = добро гледа.

За означување на „добро гледање„ се употребуваат дури и хиперболи : *има очи на тилот* = има добар преглед на видното поле; (посл.) *Арамијата има и на тилот очи, а пак дење не му се види* = Разбојниците обично крадат ноќе.

Окото може метонимиски да поприми и значење на стомак: (посл.) *Гладни очи не заспиваат* = Човек не може да заспие гладен.

Значењето на очите за човекот е неизмерно што се гледа и од следните две единици : *чува* некого *како очите /зеницата, црнката/ на окото* = се грижи многу за некого ; (интер.) *Од очите повеќе го милува, затоа не му се јадосува* ! = Изразување мисла дека агенсот го сака многу интерагенсот и не му се лути и покрај неговите зли акти.

Со оглед на тоа што очите претставуваат толку значаен витален орган, посегањето по нив се смета за најголемо зло:

си ги вадат /си ги копаат/ очите = се караат; се тепаат; (интер.) *Ако те удрам преку очи, небото прешлен ќе ти се види* ! (Цепенков) = Закана за тепање; (интер.) *Ако те удрам преку светила (очи), обете очи четири ќе ти се видат* ! (Цепенков) = Закана за тепање ; (посл.) *Инатот вади око* = Човекот не треба да се инати зашто понекогаш може и да настрада; (интер.) *Кај си ги вадиш очите* ! = Префрлување кон некого за тоа што оди и онаму каде што не треба да оди ; (посл.) *Кој ти ги извади /ископа/ очите ? – Брат ми. – Затоа толку длабоко ти ги извадил/ископал* = Блискиот роднина или пријател, ако ти стане враг може да ти напакости многу повеќе отколку туѓите и подалечните непријатели; (посл.) *На умната глава и едно око е доста* = Умните луѓе се способни во секоја пригода разумно да размислуваат; (интер.) *Очите (ќе) ти ги извади*! =

Префрлување некому за тоа што не забележува нешто кое е блиску и очигледно; (посл.) *Поарно очите да му излезат на човека одошто еден лош збор или лошо име* = Побезболна е физичката повреда отколку душевната навреда; (посл.) *Око за око, заб за заб* = Принцип на осветата : човекот треба да се свети во иста мера за злото што му е направено; (интер.) *Со тебе јаде и очите ти ги вади* ! = Изразување став за некој кој е хипокрит ; (посл.) *Чавка со чавка очите не си ги вадат* = Крадците и разбојниците не си штетат едни на други [(вар.) *Гавран гаврану очи не вади* ; (вар.) *Врана на врана очи не копа*].

Огромната важност на очите се огледа и од следните две клетви во македонскиот јазик : (клетва) *Да му пукнат очите*!; (клетва) *Оси да му ги испијат очите*!,

како и од фактот што именката *око* послужила за градење на дури три глаголи со фигуративно значење: *предочува* некому нешто = дава на увид некому нешто; *воочува* нешто = станува свесен за нешто; *се соочува со* некого, нешто = (се) сретнува со, наидува на некого, нешто.

8. Структурата на самото око ја среќаваме во следната фразема: *чува* некого *како зеницата /очите, црнката/ на окото* = се грижи многу за некого.

И другите органи што се наоѓаат околу очите можат да носат фигуративни значења :

веѓите: *ги спушти /намршти/ веѓите* = се налути; *поткренува веѓи* = се чуди ; (интер.) *Место веѓи да му тргне, очите ќе му ги извади*! = Изразување констатација дека некој наместо некому да помогне му одмогнува.

очните капаци: *паѓаат* некому *капаците* = се спие некому; (интер.) *На капациве треба чкорчиња да ставам*! = Изразување чувство на поспаност;

трепките : (посл.) *На скржавиот на клепките да му се обесиш, и пак нема да те пожали и да ти даде нешто* = Скржавите немаат никакво чувство за сожалување.

9. Големината на очите е важен елемент за естетиката на очите.

Големите (крупните) очи се индикатор за убави очи: *има (крупни) очи* = 1. има убави очи 2. (жаргон) (за женско)

има големи гради; *има око како некој филџан* = има убави, крупни очи; (интер.) *Ама една коса шшо има, дури до йешици, ама едно око шшо има, ше изедува со йоїледош*! = Изразување став за убавината на некоја девојка; (интер.) *Очише ѝ се како од маслинка. Полична веќе здравје од неа*! = Изразување став дека некоја девојка има убави очи; (интер.) *Саде очише ѝ чинаш мноїу йари*! = Изразување став дека некоја девојка има убави очи ;

Ситните очи се синоним за неубави очи : *има сишни очи* = нема убави очи.

10. И бојата на очите е исто така носител на фигуративни значења.

Така, **се сметало дека црните очи се поубави од сините.** Оттаму и следната фраземa: *за* нечии *црни очи* = без надокнада, бадијала. Истата фигура се наоѓа и во пословицата: *Пријашел за црни очи не се држи, ами за во нужда да ши се најде*! = Пријателите треба да нѐ помогнат во нужда. Како реакција на тоа сфаќање ја срекаваме следната пословица: *Синише очи на цaрош во скуш (му седаш), а црнише во неїовише јасли* = Соколите кои големците ги држат на скут имаат сини очи, а коњите што стојат врзани во јаслите имаат црни очи. Кога на некоја девојка ќе ѝ речат дека има сини очи тогаш таа како своја одбрана ќе ја каже споменатата поговорка. Премногу црните очи се означуваат со споредбената фразема : *има очи како зифш* = има многу црни очи.

Светлиот сјај во очите симболизира радост, среќа, озареност: (интер.) *Свешло ши око*! = Се вели некому кога ќе му се врати девојката / жената/ момчето /мажот/ од подолго отсуство.

Белата боја на очите ја срекаваме и во следната фразема : *осшана бел во очише* = не добива ништо (за нешто што има право да го добие).

Бојата на очите може да биде **патогномониски индикатор односно знак за разни нарушувања, емоции и особини:**

окошо е модро некому = го тепале; *окрвавил во очише како некој вамйир*; *очише (й)о(д)белуваaш* некому *за јадење /од їладосш* = е гладен многу; *очише се йожолшени* некому =

болен е, има жолтица ; *очите се крвави /црвени/* некому = 1. има воспаление 2. уморен е 3. му влегло нешто во очите ; (интер.) *Очите му побелеа. Очите му свенаа* ! = Изразување став дека некој е болен .

11. **И изгледот на очите** е особина која се користи за градење фигуративни значења: *има коси очи* = потекнува, е од Источна Азија ; *очите капнуваат* некому *од срам* = се срами многу ; *очите* некому *му излегоа од повраќање* = многу повраќа ; *очите се потечени* некому (*потечен е во очите*) = 1. спиел многу 2. го тепале ; (интер.) *Во тоа очите потекла како некој варен зајак* ! = Изразување став дека некоја девојка е потечена во очите ; (интер.) *Очите му попаднале во главата* ! = Изразување став дека некој е болен ; (интер.) *Павлака му фатија очите од мака* ! = Изразување став дека некој има голема мака.

12. Најбогата палета на значења носи особината **положба на очите.**

Основна семантичка оска по која се движат значењата изградени врз особината „положба„ претставува **оската** „ отворени очи ↔ затворени очи".

Отворените очи имаат позитивна конотација. Тие означуваат **будност, внимание, свесност** :

ги отвора некому *очите* = прави некој да стане свесен за нешто; *ги опули очите* = се загледува во нешто ; *ококотил* (*ококорил*) *очи како мачор во мутли* = (мутли=арх.поткровје) ги отвора широко очите ; *со будно око* = внимателно; *спие со отворени очи /со едно око* = спие на штрек ;

(интер.) *Ако те види со отворени очи, тој ќе ти завиди* ! = Изразување став дека некој е многу завидлив ; (посл.) *Зајакот и кога спие, отворени му се очите од пусти стравови* = Луѓето кои се плашливи по природа постојано се плашат и кога нема за тоа причина ; (интер.) *Кај ти беа очите !* = Префрлување (прекорување) за невнимание ; (интер.) *Отвори ги очите !* = Внимавај ! [(син. со) *Очи во глава* !];.

Отворањето очи добива и хиперболична форма во единиците : *ококорува очи* = 1. од изненадување 2. од страв ; *отвора очи како (некои) плочи / очи петбанки /* = 1. се

загледал во нешто 2. ги отворил очите од изненадување ; *отвора /има/ четири очи* = внимава, е претпазлив ; *се претвора во око и уво* = внимателно слуша и гледа ; (посл.) *Ако ме гледаш со две очи, јас тебе ќе те гледам со четири ; а пак, ако ти мене со едно јас тебе со ниедно* [(вар.) *Ако ти ме гледаш со едното око, јас ќе те гледам со двете*] = Ако ти ме сакаш малку, јас тебе ќе те сакам многу, ако ти не ме сакаш, јас не ќе сакам ниту да те видам ; (интер.) *Опулил очи како плочи, санким некој ќе му се уплаши* ! = Изјава дека нема да се плаши од некој противник ; (посл.) *Очите на стравот му се мошне големи* = Кога се плаши човек внимава на многу работи ; (посл.) *Учењето е четири очи* = Со учење човекот ги зголемува своите знаења, вештини и способности.

Преку една друга линија на метонимиско изведување 'отворените очи' означуваат „разбудување" и „оживување" во следната фразема: *ги отвори очите* = 1. се разбудува 2. оживува.

13. Затворените очи имаат негативна конотација. Тие означуваат **небудност, невнимание, негрижа** : *ги затвора очите пред* нешто = не зема нешто предвид (син. *замижува пред нешто*); *прифаќа* нешто *со затворени очи* = прифаќа нешто без размислување, во полна доверба; *со заврзани очи* = со голема умешност, сигурност.

Се разбира дека **секое попречување на видното поле носи негативни одредби** :

боде некому *очи* = не одговара /не му се допаѓа/ нешто некому; *има превез на очите* =. не може да ги разликува и проценува добро работите; *како крв пред очи е* некому = некој или нешто претставува некому голема пречка [(син. со) *трн е во окото на* некого; (син. со) *раска е во* нечии *очи*] ; *клале* некому *перде на очи* = залуделе некого ; *мачка очи* некому = лаже, измамува некого [(син. со) *фрла прав /пепел. песок/ в очи* некому] ; *очите се врзани* некому = не може да размислува и расудува самостојно ; *падна мрак* некому *на очи* = се наоѓа во тешка, мачна физичка или психичка состојба [(син. со) *црно е* некому *пред очите;* (син. со) *паѓа* некому *магла на очите;* (син. со) *се стемнува* некому *пред очите*] ; (посл.) *Вистината е како пипер в очи* = Вистината може да биде непријатна ; (посл.) *Во туѓото око ја гледа раската, во*

своето гредата (не ја гледа) = Има луѓе кои критикуваат кај другите луѓе особини што и самите тие ги поседуваат [(вар.) *Гледа раска во окото на ближниот а не гледа греда во своето*] ; (интер.) *Пипер в очи не му дава, не пари да му даде* ! = Изразување став дека некој не сака да даде некому пари ;

удира по очи по глава = удира насекаде / кај стигне; (посл.) *Виното раце нема а за очи фаќа* = Кога човек ќе испие повеќе вино му се поматува видот и свеста; (интер.) *Го фатил бога за очи* ! = Изразување ироничен став дека некој не успева во нешто ; (интер.) *Не ти кладов прст в око*! = Изразување став дека говоителот не му сторил нешто лошо на соговорникот; (посл.) *Сиромав ако се најаде леб, ќе го фати Бога за очи* = Сиромашните кога ќе добијат нешто се фалат дека можат сè во животот.

Во истата семантичка сфера доаѓа и следната метафора: *си ги плакне очите* = ужива во глетка на нешто убаво, којашто предметот на уживање го споредува со водата која го мие она што им пречи на очите да гледаат.

Како што некој предмет може да им пречи на очите така и самата појава на одреден човек може да го има истиот ефект : (интер.) *Истај ми се од пред очиве, оти како крв ми се гледаш !* = Изразување желба да се истави соговорникот [(син. со) (интер.) *Тргни ми /истај ми се, мавни ми се/ од пред очи* !] ; (интер.) *Не ми излегувај пред очи !* = Закана кон соговорникот.

Уште полошо станува кога другото лице е симболизирано преку своите очи, па така добиваме единици (интерактивни) во кои истовремено ја среќаваме целоста (*око*) и неговата функција (*види*) : (интер.) *Очи не сакам да му видам !* = Изразување негативен однос кон некого [(син. со) (интер.) *Очиве мои да не го видат* !].

На крајот да споменеме дека преку една друга линија на метонимиско изведување 'затворените очи' означуваат најпрвин „спиење" во следните фраземи : *(ни) око не затвори* = не може да спие и *око на око не кладе /стави/* = не може да спие, а потоа и „умирање" во следната фразема : *ги затвори очите* = (еуфемизам) умре.

14. Други важни елементи од признакот ‘положба на очите’ се :

1. движењето на очите : *ги искриви очите* = упорно гледа кон некого ; *игра* некому *окото* = верување дека ако игра некому окото тоа навестува дека ќе се случи нешто ; *играат* некому *очите (во главата) (како на ѓавол /како на некој сатана)* = е итар, е препреден ; *истекоа* некому *очите* = гледа долго време во правец од каде што некој треба да дојде ; *милува* некого *со очи* = испраќа милослив поглед полн со нежност ; *очите* некому му *шараат /шетаат* = 1. дава знаци за посакуван сексуален контакт 2. сака да флертува ; *преврти очи* = 1. паѓа во несвест 2. се возбудува сексуално ; *соблекува* некого *со очите/со поглед* = испраќа некому љубовни погледи ; *фрли око на* некого, нешто = посакува некого /нешто што му се допаѓа ; *шара со очите на четириесет страни* = е многу итар.

2. положбата на окото во однос на предметите и на предметите во однос на окото:

(посл.) *Далеку од очите, далеку од срцето* = Чувствата за луѓето кои се далеку се оладуваат [(вар.) *Очи со очи што набргу се видуваат и се милуваат*] ; (посл.) *Поблизу до очите, поблизу до срцето* = (вар. *Очи што набргу не се видуваат, се заборавааат*) Чувствата за луѓето кои се блиску се топли ;

држи / има некого *на око* = набљудува, следи некого [(син. со) *не испушта* некого *од око* (*очи*)] ; *зема* некого *на око* = постапува лошо спрема некого; *запнува* некому *за око* = се допаѓа некому [(син. со) *западна* некому *во око* ; (син. со) *од око не излегува* некому ; (син. со) *очите не ги тргнува /симнува, одлепува/ од* некого; (син. со) *голта* некого *со очите ;* (син. со) нечии *очи останаа* на некого; (син. со) *очи извади ;* (син. со) нечии *очи излегоа ;* (син. со) *фаќа* некому *око*] ; *излегува пред очи* некому = се појавува пред некого (Оваа фразема прозлегува од заканата : *Не ми излегувај пред очи* !) ; *падна в очи* некому = нешто привлекува нечие внимание ; (посл.) *Богатиот човек на секого в очи му бие* = Луѓето ги гледаат богатите затоа што сакаат и тие да бидат како нив ;

во нечии *очи* = според некого ; *кажува* некому нешто *в очи* = кажува некому нешто отворено и без стеснување ; *лаже*

некого *право в очи* = лаже некого иако знае дека другиот се сомнева во вистинитоста на кажаното ; *нема вода (ни пепел) во очите* = нема ништо, крајно сиромав е ; *од око* = (проценува нешто) без мерење, без големо размислување ; *очи во очи* = еден наспрема друг, лице в лице ; *пред мои очи* = во мое присуство; *расте /се издигне/ во очите на* некого = станува важен, ценет ; *со голо око* = без оптички помагала ;

мило е некому *на очите* = чувствува задоволство ; *не им верува на сопствените /своите очи* = не верува дека она што го гледа е вистинито ; (посл.) *Ако не ми се очиве за целивање, да за распознавање на лошото и арното ми се* = Без сетилото за вид човек не може да знае што е добро а што лошо; (посл.) *Зелената трева е на очите мила* = Секој човек ја сака природата во пролет кога сѐ е раззеленето ; (посл.) *Коњот не го храни зобот и сеното, ами очите на стопанот* = Стопанот секогаш се грижи за она што го поседува ; (посл.) *На попот му е окото во виното* = Поповите сакаат да пијат вино ; (посл.) *На тамавќарот и скржавиот никојпат окото не му се наситува* = Лакомите и скржавите се ненаситни по храна и по пари ; (посл.) *Очите се огледало на душата* = Очите ги изразуваат најдлабоките емоции на човекот ; (посл.) *Поарно е да им веруваш на твоите очи одошто на туѓите зборови* = Човек треба да верува во она што самиот го гледа а не во она што другите го зборуваат ; (посл.) *Полни очи – празни раце* = Понекогаш на луѓето кои не можат да добијат нешто им останува само да уживаат во глетката ; (посл.) *Убавата жена е угодна на очите, а умната на срцето* = Мажот не е задоволен од жена која е само убава а не и умна ; (посл.) *Убавината не се јаде, само со очи се гледа* = Не е добро жената да биде убава но неработна ; (посл.) *Човечкото око е ненаситно* = Луѓето по природа се лакоми и ненаситни [(вар.) *Окото човечко со ништо не се сити;* (вар.) *Очи од гледање не се наситуваат*)].

Б. ФУНКЦИИ НА ОКОТО

15. Окото е сетило за вид чија функција е да ги восприема светлосните дразби што потоа мозокот ги обработува и ги распознава.

Во македонскиот јазик постојат два основни глаголи со кои се означува таа функција: *гледа* и *види*. Нивните значења се толку испреплетени што и двата заедно учествуваат во описот на основната функција на човечкото око: „ окото е сетило за вид со кое човекот гледа ".

Но сепак основната разлика меѓу овие два глагола е во активниот и пасивниот принцип. Можеме да претпоставиме дека во дамнешни времиња постоеле две теории за начинот на гледање : активната теорија претпоставува дека човекот испушта светлосни зраци кои доаѓаат до предметите и потоа се одбиваат до окото и на тој начин човекот ги препознава предметите (во поново време ова сфаќање се возобновува со пронаоѓањето на радарот и други слични уреди а го среќаваме во ликот на супермен кој има супервид и испушта суперзраци од неговите очи). Токму врз тој принцип се заснова и значењето на глаголот *гледа* : „ го насочува окото (погледот) интенционално кон нешто и тоа го прави во релативно подолг временски отсечок ".

Пасивната теорија претпоставува дека сликите на предметите (според Лукрециј) пристигнуваат до очите на оној што гледа и гледачот, според оваа теорија, е пасивен примач на сликите од предметите. Овој принцип како да се содржи и во значењето на глаголот *види* : „ окото распознава одреден лик што влегува во неговото видно поле ".

16. Единиците во кои учествува глаголот *гледа* (фраземски и интерактивни) можеме да ги поделиме во две групи според видот на значење на основниот глагол. Така, **првата група** ја сочинуваат единици во кои глаголот *гледа* влегува со своето основно значење, додека **втората група** ја претставуваат единици во кои глаголот *гледа* се јавува со изведени (фигуративни) значења.

Во **првата група** единици глаголот *гледа* влегува со своето основно значење „ го насочува окото (погледот) интенционално кон нешто и тоа го прави во релативно подолг временски отсечок ". Новите единици носат фигуративно значење што произлегува од новата функција на целата единица.

Во продолжение ги приложуваме тие единици во две групи (фраземи и комуникативни) по азбучен ред, а меѓу нив приведуваме и неколку единици со именката *поглед* :

гледа како вол/теле (во шарена врата) = гледа нешто без да разбира ; *гледа* на нешто *право в очи* = не се плаши од нешто ; *гледа* некого *со добри /лоши/ очи* = има позитивен /негативен/ однос кон некого ; *гледа* некого *со криво око /попреку/ откосо/ наопаку/ накриво/* = непријателски ; *гледа* некого *со зависливи очи* = завидува некому ; *гледа* некому *низ прсти* = е попустлив кон некого ; *гледа* нечиј *грб* = се наоѓа зад некого во трка ; *гледа од високо* = гледа со потценување ; *гледа од под очи /веѓи /под око/* = гледа кришум ; *гледа со други очи на* некого /нешто/ = го менува мислењето за некого /нешто/ ; *го наведна/собори погледот* = се засрами ; *љубов на прв поглед* = вљубување уште од првата средба ; *на прв поглед* =без големо размислување ; *не гледа подалеку од носот* = нема широки погледи ; *не го издржа погледот* = ги собори очите ; *не може во очи да погледне* некого = чувствува вина кон некого ; *не се гледа крајот на* нешто = за нешто кое не е при крај ; *очи до кај ти гледаат* = просторно многу далеку [(вар.) *колку ти гледаат очите*] ; *погледнува* некого *под око* = 1. кришум 2. испитувачки; *пресече/ застрела* некого *со поглед* = погледнува некого со негативни чувства ; *се гледа* некому *сè двојно* = пијан е ; *се гледаат како мачка и куче* = се гледаат непријателски ; *се гледаат како мачори* = се гледаат непријателски ;

(посл.) *Арамијата и ноќе гледа, ама и од сенката се плаши* = Разбојниците, иако се храбри, се плашат да не бидат фатени ; (посл.) *Бабата не ја гледа копата, сакаш да ја види иглата* = Не треба да се бара од луѓето нешто што тие не можат да го направат ; (посл.) *Божјето око гледа насекаде* = Господ е присутен насекаде и гледа сè што се случува на земјата ; (посл.) *Божјото око гледа на луѓето* = Господ ги гледа луѓето и им помага на тие што не можат сами да опстанат ; (посл.) *Високо орелот лета, затоа далеку гледа* = Оние што имаат повисоки функции подобро ги гледаат работите ; (посл.) *Во туѓото око ја гледа раската, во своето гредата не ја гледа* = Луѓето често ги критикуваат другите за оние недостатоци што тие самите ги поседуваат во голема мера [(вар.) *Гледа раска во окото на ближниот а не*

гледа греда во своето = (вар.) *На другиот му ја гледа раскаⷮа, а на себе не гредата*]; (посл.) *Волко го гледа и трагата му ја бара* = Има луѓе кои не можат да ги забележат работите кои им се пред очите ; (интер.) *Гледај ме (право) в очи* ! = Обраќање кон некого со цел да се провери дали зборува вистина ; (посл.) *Гледај го коњот во одот, па после влегувај во пазар* = Пред да купи нешто, човек треба да види дали тоа добро функционира ; (посл.) *Гледај го коњот, не гледај му огламникот* = Човек треба да ги гледа битните елементи а не неважните работи ; (посл.) *Гледај го пијаницата, жали му ги децата* ! = Кога таткото е пијаница најмногу страдаат децата ; (интер.) *Глеј (види) кај сум сечен(а)* ! = Изразување мисла дека соговорникот не може да нè излаже ; (посл.) *Господ не гледа на лице, ами на срце* = Најважни особини на луѓето се нивните внатрешни, карактерни особини ; (посл.) *Две очи поарно (повеќе) гледаат од едно* = Сведочењето од повеќе луѓе е поверодостојно од поединечното [(вар.) *Четири очи подобро гледаат од две* ; (вар.) *Повеќе гледаат четири очи од две*] ; (интер.) *Кај гледаш кога лажеш* ! = Обраќање кон некого со уверување дека лаже ; (интер.) *Како го гледа, ќе го изеде* ! = Изразување мисла дека некој има анимозитет кон некого ; (интер.) *Како смртта пред мене да си ја гледам кога тебе ќе те видам* ! = Изразување анимозитет кон соговорникот ; (интер.) *Кога ќе те погледне ќе се здрвиш* ! = Изразување став за човек со строг поглед ; (интер.) *Не ме глеј* ! = Предизвик за борба ; (интер.) *Не се гледа (ни) прст пред око* ! = Изразување тврдење дека е голема темница ; (интер.) *Од погледот се познава оти е здрав* ! = Изразување став од народната медицина дека очите се индикатор за здравјето на луѓето ; (посл.) *Сè што гледаш да е направено, си има и мајстор* = Треба да се цени човечкиот труд што се вложува секојдневно ; (интер.) *Сум го гледал јас тој филм* ! = Изразување мисла дека соговорникот не може да нè излаже ; (интер.) *Ти глеам памет* ! = Изразување негодување од однесувањето на соговорникот [(син. со) *Ти се чудам на умот* !] ; (посл.) *Убавината не се јаде, само со очи се гледа* = Не е добро жената да биде убава но неработна ; (посл.) *Што бараш во трњето кога го гледаш патот* ? = Има луѓе кои не гледаат добро што има пред нив ; (интер.) *Што ме гледаш како мајка ти да сум ја убил* ! = Префрлување кон со-

говорникот кој му упатува непријателски погледи на говорителот; (интер.) *Што ме гледаш, бе /како некој мачор/* ! = Предизвик за борба.

Ќе наведеме и две пословици со глаголот *проглeдува* : (посл.) *Не сум проглeдала со црнките, та ќе сум проглeдала со белките* ! = Човек не може да се надева дека туѓи деца ќе го гледаат во старост ; (посл.) *Прогледаа пилци, поебаа кокошки* = Младите пораснуваат и ги надмудруваат постарите.

18. Во **втората група** единици глаголот *гледа* влегува со своите изведени значења.Според видот на изведено значење ги делиме на: **единици со метафорично значење** кај кои се работи за релации по сличност и **единици со метонимиско значење** кај кои станува збор за релации по допир.

Подгрупата со метафорични значења од глаголот *гледа* ја потврдува **симболиката на окото како орган на интелективната перцепција што гледа внатре во свеста.** Кај оваа подгрупа значења можеме да изделиме 3 (три) основни значења што ги претставуваме со следните синонимни серии :

1. „ УВИДУВА, СТАНУВА СВЕСЕН, ВОДИ СМЕТКА, РАЗБИРА, СФАЌА " (на пр. : *„Гледам дека си успеал„* , *„Не гледа дека се сторил коска и кожа„*) :

до денар гледа = стегнат е ; *не го гледа валмото, го гледа влакното* = прави забелешки за неважни работи ; *си го гледа ќефот* = живее без грижи ; (посл.) *Ако се ожениш, арно ќе сториш, ама гледај дали ќе можеш женатa да ја раниш* = Мажот треба да биде материјално обезбеден пред да се жени ; (посл.) *Гладен коњ матна вода не гледа* = Гладниот не пребира што да јаде ; (интер.) *Гледај си ја работата* ! = 1. Обраќање кон соговорникот да не се секира или 2. Префрлување кон соговорникот да не се меша во туѓи работи ; (интер.) *Кој ти гледа* ! = Изразување став дека нешто не е од голема важност ; (посл.) *Поп што гледа за в џеб, не гледа за народ* = Алчните попови се зло за народот ;

2. „ ИМА СТАВ, МИСЛИ, РАСУДУВА, (ПР)ОЦЕНУВА " (на пр. : *„Како гледаш на денешнава ситуација ?„*) :

гледа во некого нешто (спасител, господ и др.) = смета некого за ; *гледа во празно* = отсутен е со мислите ; *гледа*

излез од ситуацијата/ решение = смислува решение ; *гледа напред* = мисли на иднината ; *се гледа* = јасно е ; *се загледа во* = се замисли ; *изгледа/измерка* некого *од глава до петици* = оценува ;

(посл.) *Гледај се себе каков си, па после гледај ги светските кусури* = Човек треба да мисли на себе а не да води грижа за луѓе кои се далеку и што не ги познава ; (посл.) *Јагне се гледа по опашката, а јаре по градите* = Кога се купува нешто треба добро да се види дали ги содржи најважните особини ; (посл.) *Лисицата се фатила в стапица, и пак во кокошките гледа* = Луѓето тешко се одвикнуваат од своите лоши навики ; (посл.) *Луд свири, луд игра : кој го гледа ум нема* = Човек не треба да се поведува по будалите и неразумните ; (посл.) *Љубовта убавина не гледа* = Заљубените не можат реално да ги проценуваат своите партнери ; (посл.) *На подарен коњ забите не му се гледаат* = Кога се прима подарок не треба да се приговара на подарокот ; (посл.) *На танец којшто игра, секој ќе го гледа* = Луѓето што се појавуваат во јавноста се изложени на погледите на сите ; (посл.) *Не гледај го коренчето, ами гледај го цвеќенцето* = Човек треба да ги гледа плодовите од некоја работа ; (посл.) *Не гледај му го лицето, туку срцето* = Луѓето треба да се ценат според нивните карактерни особини а не според надворешноста [(син. со) (посл.) *Не гледај му на капата, ами под капата*] ; (посл.) *Не гледај на лушпата, ами на јатката* = Луѓето не треба да ги проценуваат нештата според нивната надворешност ; (посл.) *Отиде камилата, а тој ја гледа иглата* = Има луѓе кои, губејќи големи работи, сакаат да ги спасат малите ; (посл.) *Риби гледај, кромид (лук) јади* = Треба да се задоволиме со тоа што можеме сигурно да го имаме ; (посл.) *Се гледа под решето што има* = Човек не треба да им верува на појавностите ; (посл.) *Смртта атер не гледа* = Смртта ги зема сите без исклучок ; (посл.) *Смртта не гледа стар ли е, млад ли е* = И старите и младите умираат подеднакво ;

3. „ ОДГАТНУВА, ПРЕДВИДУВА “ :

гледа во шолја (на кафе) = предвидува настани преку читање од талогот на кафето ; *гледа на карти* = предвидува настани преку читање од карти ; *гледа на рака* = предвидува настани преку читање од линиите на дланката ; *чита* некому *во очите* = одгатнува, протолкува од нечии очи.

19. Подгрупата со метонимиски значења од глаголот *гледа* се **заснова врз екстериоризација на дејството на овој глагол врз предметот на гледање.** Кај оваа подгрупа можеме да ги изделиме следните 7 (седум) основни значења :

1. „ИЗВРШУВА ПРЕГЛЕД, ИСПИТУВА " (на пр. : *„Го гледаше ли докторот ?„*) :

гледа некого = прегледува, изврши преглед ;

2. „ СЕ УГЛЕДУВА НА, ИМИТИРА " (на пр. : *„Ги гледа другарите.„*) :

гледа некого = се угледува на, имитира некого, се поведува по некого ;

3. „Е СВРТЕН КОН, Е НАКЛОНЕТ КОН " (на пр. : *„Тој гледа кон запад.„*) :

гледа кон некого или нешто = е свртен кон, е наклонет кон ;

4. „ВНИМАВА" [на пр. : (интер.) *„Гледај кај одиш !„*] :

(посл.) *Гледај дури не ти летнало врапчето од рака, оти после мачно се фаќа* = Човек треба да внимава пред да направи нешто оти последиците од недобро промислена работа можат да бидат големи ; (интер.) *Гледај кај (каде) одиш !* = Префрлување кон некого кој се удира од нешто или се спрепнува ; (посл.) *Гледај си работата, а не гледај кај што тече реката* = Човек треба да си ја гледа својата работа ; (посл.) *И танец водете, и на дупка гледајте* = Човек треба во секој момент да внимава на опасностите кои го демнат ; (посл.) *Илјада гледај кога купуваш нешто, и едно земај* = Човек кога купува нешто треба да провери многу примероци од тоа пред да купи еден од нив ; (посл.) *Кој не гледа пред себеси, тој се спрепнува* = Човек треба да внимава кога извршува некоја работа ;

5. „НЕГУВА, ЧУВА" (на пр. : *„Таа ги гледа своите стари родители.„*) :

гледа некого *како црвено јајце* = се грижи многу за некого; (посл.) *Добриот владика народот со две очи го гледа* = Народот ги почитува добрите владици ; (посл.) *Зетово погледиште – врбово огревиште* = Грижата на зетот за роднините на жената е занемарлива ;

6. „ПРЕЗЕМА МЕРКИ, НАСТОЈУВА" (на пр. : *„Гледај да му помогнеш во врска со документите !„*) :

(посл.) *Ако дадеш со десната рака милостина, гледај да не дознае левата* = Човек не треба да се фали дека прави добри дела ; (посл.) *Вјасај за брзо да фтасаш, ама гледај да не се препнеш* = И кога брза човек треба да внимава на она што го работи ; (посл.) *Гледај да имаш пари, па ако даваш по сиромаси* = Човек треба да има доволно пари за да може да им дава и на сиромасите ; (посл.) *Гледај да не купуваш тоа што не ти треба, оти да не продаваш тоа што ти треба* = Човек треба да биде умерен во купувањето ; (посл.) *Гледај со комшијата да си арен* = Нема ништо подобро одошто добри односи со комшиите ; (посл.) *Добриот владика не гледа од народот пари да граба* = Владиците не треба да го ограбуваат народот ; (посл.) *Малце и ако се налутиш, ама гледај зло да не сториш* = Човек треба да внимава да не направи зло ;

7. „СЕ СРЕЌАВА, Е ЗАЕДНО СО НЕКОГО" (на пр. : *„Тие се гледаат одвреме навреме.„*).

20. Постојат 10 (десет) глаголи изведени од глаголот *гледа* со следните фигуративни значења :

прегледува = 1. ја утврдува состојбата [за пациент] 2. оценува писмени задачи ; *загледува* = има критичарски дух ; *прогледува* = 1. станува свесен [за човек кој бил во заблуда и се ослободува од таа заблуда] 2. во фраземата *прогледува* некому *низ прсти* = се преправа дека не забележува ; *надгледува* = внимава врз нечие однесување, контролира ; *согледува* = станува свесен за, разбира ; *разгледува* = расправа опстојно за нешто ; *се угледува на* = имитира некого или нечие однесување ; *одгледува* ; *изгледува* ; *догледува* = воспитува, се грижи [за деца, ученици] ; *изгледа дека* = се чини дека ; *се огледа во/кај* = се состои во.

Тука ќе наведеме некои именки, придавки и прилошки изрази со фигуративни значења кои се дел од полето на глаголот *гледа* и истовремено претставуваат негови изведенки: *поглед, гледиште, изглед, изгледи, оглед, преглед, разгледи, согледба ; нагледен, очигледен, догледен, прегледен ; без (со) оглед на, во поглед на, на изглед.*

21. Единиците во кои учествува глаголот *види* (фраземски и интерактивни) можеме да ги поделиме исто така во две групи во зависност од видот на значење на

основниот глагол. Така, **првата група** ја сочинуваат единици во кои глаголот *види* влегува со своето основно значење, додека **втората група** ја претставуваат единици во кои глаголот *види* се јавува со изведени значења.

Во **првата група** влегуваат единици во кои учествува глаголот *види* со своето основно значење „ окото распознава одреден лик што влегува во неговото видно поле " и сите тие се различни по вид (фраземи и комуникативни) и носат, се разбира, фигуративно значење кое произлегува од новата функција на целата единица.

Во продолжение ги приложуваме тие единици во две групи (фраземи и комуникативни) по азбучен ред, а меѓу нив приведуваме и неколку единици со именката *вид* :

виде не виде = по кратко размислување, сакал нејќел ; *види бел ден* = (во негативни реченици) има слободно време без работа ; *види бел свеш̄* = се појавува ; *изг̄убува неш̄ш̄о од вид* = заборава на нешто ; *има неш̄ш̄о во вид* = планира, мисли на ;

(посл.) *Ако не ми беа очиве да видам, можеше и да се излажам* = Човек не може да биде сигурен во она што не го видел со сопствени очи ; (интер.) *Виде ли* ! = Повикување на соговорникот да потврди нешто што го рекол говорителот; (интер.) *Видеш̄е ме, (ш̄а) чудеш̄е се* = Станав достоен за восхит пред светот. Се употребува на шега кон фалбаџиите ; (интер.) *Види, види* ! = Извик за нешто интересно ; (посл.) *Видела камилаш̄а уши, ӣобарала рог̄ови* = Човек не треба да побарува работи што не му прилегаат ; (интер.) *Видело ш̄а бег̄ало (доброш̄о од на* = Така за себе велат оние што не очекуваат некоја добрина особено кога некој ги теши со надеж за добро ; (посл.) *Видов, не видов, чув не чув, држи ја еврејскаш̄а* = Најдобро е во животот човек да молчи и ништо да не кажува ; (посл.) *Волкош̄ дави не дави, секој ш̄ш̄о ќе г̄о види, ќе г̄о г̄они* = Луѓето кои се имаат здобиено со лош глас секогаш ќе бидат критикувани ; (интер.) *Да видам, не верувам* ! = Изразување недоверба во зборовите на соговорникот ; (интер.) *Да видиш и да не веруваш* ! = Изразување став дека нешто е невообичаено и необично ; (клетва) *Да г̄о видам на бандера* ! = Индиректна клетва некој да умре ; (интер.) *Да му се не види /да му се невиди/* ! = Извик за негодување, изразување негативен однос кон некого ; (интер.) *Да ш̄и г̄о видам*

ḡрбоū̄ ! = Изразување желба да се истави соговорникот ; (посл.) *Дури не ја видиш рекаūа, не ḡи собувај ḡакиūе* = Човек не треба пред време да започнува со извршување на работите ; (посл.) *Едно видување – еден век* = На луѓето кои се долго време разделени им значи многу да се видат повторно ; (интер.) *Кај се чуло и видело ...* ! = Изразување чудење за нешто необично ; (интер.) *Коḡа ќе си ḡо видам ūилоū* ! = Изразување став дека нешто нема да се случи ; (посл.) *На оро иḡрале, ḡајди/ūаūан/ не виделе* = Луѓето често не ги забележуваат работите кои ги опкружуваат ; (посл.) *Му ūадна каūаūа, му се виде ḡлаваūа ќелава* = Има луѓе кои однадвор изгледаат беспрекорно, а однатре се со недостатоци ; (интер.) *Не можам ни бела мачка да видам* ! = Изразување чувство дека сме уморни или мамурни ; (интер.) *Не сум му ḡи видел очиūе* ! = Не го познавам ; (посл.) *Нека се раздени, ūа ūосле ќе се видиме кој кај сме* = Во одредени моменти важно е да се заврши главната работа а потоа да се извршуваат споредните работи ; (посл.) *Нека дојде Видовден, ūа ūосле ќе се видиме* = Понекогаш се одлагаат некои работи за подобри времиња а би требало да се извршуваат навреме и почесто ; (интер.) *Од ūебе ūорано сум ḡо видел сонцеūо* ! = Изразување став дека говорителот е постар од соговорникот и дека повеќе знае од него ; (посл.) *Се ūромени Јаḡлика да ја види владика* = Некои работи луѓето ги прават со специјална намера ; (интер.) *Си се видел ли каков си ! / Си се видел ли во оḡледало* ! = Изразување навреда кон соговорникот дека е грд ; (интер.) *Со очиūе ḡо виде и не ūоверува, ūаков неверник е* ! = Изразување став дека некој не верува ни во она што го видел со свои очи ; (посл.) *Ушūе не ја видел рекаūа, ḡи слекол ḡакиūе* = Уште пред да се увери за доброто или злото за кое претпоставува тој веќе се уплашил или зарадувал и се подготвил да го пресретне едното или другото. Повеќе оваа пословица се употребува во лоши случаи ; (интер.) *Ќе ḡо видиш боḡа во ūижами* ! = Закана кон соговорникот.

Со истите значенски признаци глаголот *виде* се јавува и во некои единици во кои го придодава уште и признакот „на сон" :

(посл.) *Не кажува баба шūо сон видела, ами шūо сака да види* = Луѓето често ги разубавуваат работите при раскажување ; (посл.) *Тоа шūо не си видел на сон, ūоа ќе*

видиш на панаѓур = На панаѓур луѓето изнесуваат најразлични работи.

22. Во **втората група** влегуваат единици во кои учествува глаголот *види* со своите изведени значења. Според видот на изведено значење сите тие единици можеме да ги поделиме во две групи : **единици со метафорични значења** кај кои се работи за релации по сличност и **единици со метонимиски значења** кај кои станува збор за релации по допир.

Подгрупата со метафорични значења од глаголот *види* ја потврдува, исто како и кај глаголот *гледа*, **симболиката на окото како орган на интелективната перцепција која гледа внатре во свеста.** Кај оваа подгрупа можеме да изделиме 2 (две) основни значења што ги претставуваме со следните синонимни серии :

1. „РАЗБИРА, УВИДУВА, СОГЛЕДУВА, ОТКРИВА, ДОЗНАВА" (на пр. : *„Видов колку е саатот !„„ „Не можам да му го видам крајот !„*) :

(посл.) *Виде мрзло оти нема што да јаде, и почна да работи* = Мрзливите кога тогаш увидуваат дека само со работа можат да опстанат во животот ; (посл.) *Видела жабата кај се коваат коњите, та и таа ја кренала ногата* = Човек не треба да побарува работи што не му прилегаат ; (посл.) *Види го прво дрвото, после седни под него* = Пред да направи нешто човек треба добро да ги испита сите околности ; (посл.) *Види му глава(та), крој му капа(та) !* = Секој треба да се оценува според своите дела. Оваа пословица се употребува за недугавите [(вар.) : *Погледни го и крој му капа* ! ; (вар.) *Види му умот, та земи му кројот* !] ; (посл.) *Види му ги на човека другарите и после есапи каков е* = Човек треба да се цени според другарите со кои се дружи ; (посл.) *Види му го умот, па после есапи го домаќинот* = Не треба да се оценуваат луѓето само по нивната надворешност ; (посл.) *Види си в кесе, па после купи си прасе* = Пред да се направи нешто треба добро да се обмислат и проценат околностите ; (интер.) *Да видиме* ! = Повикување на соговорникот да го оствари тоа што го зборува ; (посл.) *Слези, Господи, наземи и види што се прави* = Луѓето прават многу работи кои се противни на нивната природа ; (посл.) *Трагата на ѓаволот никој не може да му ја*

види, и пак множина по неа одат =Луѓето не сакајќи прават зли работи во животот ; (интер.) *Ќе си ги видиме сметките* ! = Повик кон соговорникот да се пресметаат ; (посл.) *Што поминало знаеме, што ќе помине ќе видиме* = Никој не може да каже што ќе донесе иднината ;

2. „РАЗМИСЛУВА, ОБМИСЛУВА, СЕ ТРУДИ" (пр. *„Види што можеш да направиш за него* !) :

(интер.) *Ќе видиме !* = Ветување на говорителот дека она што го бара соговорникот ќе биде разгледано.

23. Подгрупата со метонимиски значења од глаголот *гледа* се **заснова врз екстериоризација на дејството на овој глагол врз предметот на гледање.** Кај оваа подгрупа можеме да изделиме 2 (две) основни значења што можеме да ги претставиме со следните синонимни серии :

1. „СРЕТНУВА, ПОСЕТУВА" : *„Одам да ја видам мајка ми.„*

2. „ДОЖИВУВА, ПРОЖИВУВА, ДОЖИВУВА": *„Зар малце болест виде, да сакаш да е црвен !„*) :

(посл.) *Виде баба колбас, па посака крвавица* = Луѓето се ненаситни ; (посл.) *Видела свињата рогозина, (та) посакала и постела* = Има луѓе кои не се задоволни со помошта што им се дава па го бараат и она што не го заслужиле ; (интер.) *Види водо/видела вода/ свекрвина кошула* ! = Изразување став дека некој направил само површна и мала услуга ; (интер.) *Не видов аир од маста, та ќе видам од изварокот* ? = Изразување став дека говорителот не го користел она од што можел да има голема корист па уште помалку ќе го користи она што не може да му даде ништо [(син. со) (интер.) *Не видов аир од очите, та ќе видам од вегите/од клепките* ?] ; (интер.) *Не си прнал во вода, та да видиш прпат* (Охрид) = Изразување став дека соговорникот не паднал на некој лош човек та да види какви маки би тргал од него.

24. Постојат 6 (шест) глаголи изведени од глаголот *види* со следните фигуративни значења :

увиди = станува свесен ; *извиди* = утврдува ; *превиди* = не зема нешто предвид ; *предвиди* = тврди однапред нешто кое подоцна се остварува ; *завиди* = чувствува завист кон некого ; *се привидува* = се причинува.

Ќе наведеме некои именки, придавки и прилошки изрази кои или носат фигуративни значења или пак градат единици со фигуративни значења кои се дел од полето на глаголот *види* и истовремено претставуваат негови изведенки :

вид (пр. *вид виделија фаќа* = побегнува) ; *виделина* [пр. (посл.) *Ако немаше темница, ич не ќе се милуваше виделината* = Човек ги цени повеќе позитивните работи зашто постојат и негативните] ; *видело* [пр. (посл.) *Мошне е мило бело видело* = На секој човек му е мила слободата ; (посл.) *Ќе излезе дело на видело* = Вистината секогаш се дознава] ; *увид* (пр. *има увид во* нешто = се запознава со) ; *предвид* (пр. *зема* нешто *предвид* = обрнува внимание на) ; *превид* ; *привид* ; *извидување* ; *довидување* ; *видокруг* ; *очевидец* ; *јасновидец* ;

виден ; *провиден* [пр. (интер.) *Да не се провиден* ! = Повикување на соговорникот да се тргне од местото каде што стои / седи (син. со) *Татко ти да не е џамџија* !] ; *завиден* ; *предвиден* ; *привиден* ; *видовит* ;

(купува нешто) *на невидено* ; *на повидок е* = се гледа, надоаѓа ; *навидум.*

25. Во кругот на функциите на окото влегуваат и други глаголи кои пунктуираат т.е. означуваат :

1. ОДРЕДЕН АСПЕКТ НА ОСНОВНАТА ФУНКЦИЈА *ГЛЕДА*. ТУКА СЕ ГЛАГОЛИТЕ :

ЗЈАПА (пр. : *зјапа во* некого = гледа настојчиво и неучтиво во некого) ; *зјапа по чавки* = бадијалџи) ;

(СЕ) ЅВЕРИ [пр. : *се ѕвери во* некого = гледа настојчиво и неучтиво во некого] ;

ЅИРКА (шега : Наставникот : - *Тивко ! А сега да ѕирнеме малку во историјата. Буцо, врати ја книгата назад, кога испрашувам не дозволувам да се чита од учебникот.*

Буцо : - *Но вие рековте да ѕирнеме малку во историјата, и јас ... ѕирнав. Немаше ни три и пол секунди.* (В. Полазаревски : *Сештологија*, стр. 80) ;

КИБИЦИРА (пр. : *кибицира карти* = (во покер) ги отвора полека своите карти уживајќи притоа ; *се кибицира со* некого = разменува љубовни погледи со некого [(син. со) *се шмека со* некого] ;

ОСЛЕПИ, ЗАСЛЕПИ ; ЌОРИ : (пр. : *бара од слепец очи* = бара од некого она што тој го нема ; нешто некого *заслепува* = не може да расудува правилно поради нешто (успех, слава и др.) ; *се прика како слепиот во кашата* = се однесува невнимателно ; *слеп-гладен, (а) ќор-пијан* = многу огладнел што дури како пијан нозете не го држат од глад и слабост ; *слеп при очи* = некој кој не може да забележи одредена работа ; *(трча) како слепиот во изварокот* = минува без план и ориентација, каде и да е т.е. не внимава дали полза или штета ќе има [(син. со) *како слепа гуска*] ; (посл.) *Ако е Петко ќор, децата му се опулени* = Децата честопати се различни од родителите ; (посл.) *Белилото и црвилото ергенско слепило* = Луѓето не се способни да расудуваат трезвено за оние работи што им значат многу, како на пр. женската убавина за момчињата [(вар.) *Црвено-белите образи девојчински ги лажат очите ергенски*] ; (посл.) *Брзата кучка слепи кучиња раѓа* = Избрзувањето при вршење на некоја работа е штетно за самата работа ; (посл.) *Будалата се гнети (бутнува) во лошото како слепиот во кашата* = Будалите лесно прават лоши работи затоа што не разликуваат добро од лошо ; (посл.) *Фати го слепецот, извади му ги очите* = Не треба човек да биде лош кон оние кои се хендикепирани ; (посл.) *Глув слуша, слеп гледа* = Човек треба да внимава што прави и зборува дури и кога е сам ; (посл.) *Грди им се дните на слепците што просат по сокаците* = Човек треба да ги сожалува слепите просјаци кои со просење заработуваат за својот живот ; (посл.) *Дај му на слеп очи, и пак да ги нејќе* = Има луѓе кои одбиваат некој да им даде она што им треба најмногу; (посл.) *И ќората кокошка може да најде зрно* = И хендикепираните луѓе треба да живеат како и другите ; (посл.) *Кој краде, да ослепе* = Крадењето е големо зло за луѓето ; (посл.) *На сиромасите голотијата – а на богатиите слепотијата* = Честопати богатите се сиромашни во духот ; (посл.) *На слепото пиле Господ му го прави седелото* = Сиромав кога се надева на Бога, Господ му помага ; (посл.) *Пази /брани/, боже, слепиот да прогледа* = Осакатените луѓе се лоши по природа ; (посл.) *Сакаш слепче, очи ?* = Не треба луѓето да се прашуваат дали им требаат оние работи кои им се повеќе од потребни ; (посл.) *Слеп слепца кога води и обајцата во јамата ќе паднат* = Земена од Св. Писмо. Кога безумен советник те советува и му ги слушаш советите тогаш, се разбира и двајцата ќе настрадате

; (посл.) *Слепа кокошка ако прогледа и петелот ќе го брка* = Хендикепираните луѓе немаат усет за работите како нормалните луѓе ; (посл.) *Сонцето и богатството дури и слепецот го осветуваат* = Парите можат да направат светци дури и луѓе кои тоа воопшто не го заслужуваат ; (посл.) *Сред(е) слепи и ќоравиот е цар* =[(вар.) *Во кралството на слепите, ќоравите се кралеви* = (вар.) *Меѓу слепите тој со едно око е цар*] = Во друштво на невредни оној што вреди малку е најдобар од сите ; (посл.) *Страдна мајка за слепаго сина* = Несреќните луѓе се радуваат и на ситни работи ; (посл.) *Ќор дал, слеп зел* = Честопати луѓето добиваат многу помалку од она што го даваат ; (посл.) *Ќор карти не игра* = Кој не внимава кога игра карти губи ; (интер.) *Гледам, не сум ќорав* ! = Одговор на соговорникот кому говорителот му префрлува дека нешто не забележува ; (интер.) *Да ослепам, ако те лажам* ! = Заколнување дека говорителот ја зборува вистината ; (интер.) *Далеко гледа до кај што слеп гледа* ! = Изразување став дека некој не гледа а се преправа дека гледа ; (посл.) *Од слепица очи не барај* = Човек не треба да се мачи да добие нешто од таму од каде што не може ништо да добие.

(СЕ) ПУЛИ (пр. : *ги опули очите* = се загледува во нешто ; *се пули како гајгурот на јајце* = гледа со љубов и грижа некого или нешто ;

2. ОДРЕДЕНИ ПРОЦЕСИ СВРЗАНИ СО ОЧИТЕ :

МИЖИ (пр. : *замижува* = ги затвора очите од страв ; *замижува на едно око* = се прави како да не забележува нешто ; *замижува пред* нешто = не сака да го види, да го воочи ; (интер.) *Мижи Асан да ти баам* ! = Изразување констатација дека тоа што го зборува соговорникот е лага ; (интер.) *Ќе замижам на ова уво* ! = Шегобијно изразување на говорителот за да се прекрши срамежливоста пред одредена глетка ;

ПЛАЧЕ (пр. : *бистра како солза* = многу бистра ; *плаче за стап /суровица, ќотек/* = треба некој да се истепа ; *расплакува* некого = трогнува некого со зборови или со дела ; *рони солзи за* нешто /некого/ = 1. плаче 2. тагува по нешто / некого ; (посл.) *Дете дури не (за)плаче, мајката цице не му дава* = Ако не бара човекот нема ништо да добие ; (посл.) *Еден плаче, друг се смее – таков е векот* = Во животот едни луѓе се радуваат а други тагуваат ; (посл.) *Жените се плачат од мажите, а мажите од жените* = Во бракот и обата брачни другари не се никогаш задоволни од својот сопатник ; (посл.) *За*

шуѓо леле не треба плачење = Луѓето треба да водат сметка за своите работи а не за туѓите ; (посл.) *За светот кој плаче, без очи ќе си остане* = Оние кои се грижат за сите луѓе имаат незгоди во животот ; (посл.) *Како срцето болело, така (и) очи плакале* = Сочувството кон некого е еднакво на љубовта кон него, т.е. колку повеќе го сакаме толку повеќе ќе го сожалуваме ако доживее несреќа и обратно ; (посл.) *Мирно срце бога моли, а немирно солзи рони* = Немирните луѓе си тргаат во животот ; (посл.) *За мачката на смеење, за глушецот на плачење* = Од она што го прави силниот за своја забава и веселба слабиот се плаши, да не го снајде смртна несреќа ; (посл.) *На туѓи гробишта плакала, та затоа солзи не пуштила* = Луѓето не можат да ги жалат туѓите како што ги жалат своите блиски ; (посл.) *Од игрaчка плачка* = Честопати играњето завршува со карање и плачење ; (посл.) *Плаче гора за мајстора, а кука за куќница* = Жената е столбот на куќата /домот ; (посл.) *По плач радост, по радост плач* = Човекот не може да биде во животот ниту постојано тажен ниту постојано радосен ; (посл.) *Со плачење ништо не бидува* = Не користи многу човек да се жали ; (посл.) *Човекот со плач се раѓа, со плач умира* = Човечкиот живот е исполнет со тешкотии ;

ТРЕПНЕ (пр. : *гледа* некого *без да трепне* = не се плаши од некого [(син. со) *око не му трепнува*] ; *дури (со око) да трепнеш* = за миг, веднаш).

26. Окото се јавува како многу важна семиолошка фигура за градење единици со фигуративно значење. Светот во којшто живееме е свет на претежно визуелни перцепции и во него окото е орган од непроценливо значење. Тоа свое реално значење окото го задржува и во симболичкиот свет. Во светот на знаците **окото се јавува како фигура која го симболизира животот** (*види бел свет* = се појавува ; *ги отвори очите* = 1. се разбудува 2. оживува) **и смртта** (*ги затвори очите* = умре), **интелективната перцепција** (*гледа излез од ситуацијата /решение* = смислува решение) **и откривањето на непознатото** [*гледа на кафе/на карти/на рака* = предвидува настани преку читање од талогот на кафето/од карти/од линиите на дланката] ; *предвиди* = тврди однапред нешто кое подоцна се остварува] **но и внатрешниот**

свет на човекот [(посл.) *Очиӣе се оīледало на душаӣа* = Очите ги изразуваат најдлабоките емоции на човекот].

Можеме да заклучиме дека фигуративните значења на окото се тесно поврзани и испреплетени со неговата симболика во разните етносемиотики така што окото, преку своите анатомски и функционални признаци, се јавува како археолошка наслага чие истражување овозможува да се одгатнат вековните верувања на луѓето за нивните односи кон светот и кон Бога. На тој начин офталмосемиологијата уште еднаш ни̂ докажува дека светот на човекот е свет на симболи во кој тој се движи и еволуира.

На крајот, во врска со очите ќе ја спомeнеме и интерактивната единица: *Ваков е* ! = Изразување став дека некој е ограничен во своите погледи, дека тесно гледа. При нејзиното изговарање задолжително се изведува и гест со рацете со кој се означува оглав кај коњите. Оваа единица ја потврдува важноста и на другите кодови освен јазичниот во процесот на интеркомуникација меѓу луѓето.

Врз примерот на окото гледаме дека луѓето го користат овој орган како јазичен знак за градење разни јазични единици но истовремено и како гестовен знак со кој се создаваат разни кинезички единици за комуникација со луѓето.

ЛИТЕРАТУРА

ВЕЛЈАНОВСКА, К. : *Фразеолошкиӣе изрази во македонскиоӣ јазик (со ӣосебен осврӣ на сомаӣскаӣа фразеолоѓија)*, (необјавена докторска дисертација), Филолошки факултет, Скопје, 1998.

CHEVALIER, J. & GHEERBRANT, A. : *Dictionnaire des symboles, (mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres)*, Robert Laffont-Jupiter, Paris, 1982, (1 изд. 1969), 1060 стр.

COTTEZ, Henri : „ Un va-et-vient entre l'homme et la nature. Propositions pour une lecture anthropologique du lexique français „, *Raison présente*, (numéro thématique : Lire les linguistes), Nouvelles éditions rationalistes, Paris, 1982, n. 62, 39-55 стр.

GUIRAUD, Pierre : *Le langage du corps*, P.U.F., (coll. „Que sais-je„), Paris, 1980, 128 стр.

Македонски народни умоӣворби. Том IV, книѓа 1 : Пословици, (во редакција на Х. Поленаковиќ, К. Пенушлиски), Кочо Рацин, Скопје, 1954, 302 стр.

ПЕНУШЛИСКИ, Кирил : *Пословици и ѓаӣанки*, Македонска книга, Скопје, 1969, 259 стр.

Речник на македонскиоӣ јазик (со српскохрватски толкувања), (редактор: Б. Конески, составувачи : Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков„, Скопје, Том I-III, 1961-66, 519 + 595 + 606 стр.

ЦЕПЕНКОВ, Марко К. : *Македонски народни умоӣворби. Книѓа осма: Пословици. Поѓоворки, ѓаӣанки, клеӣви и блаѓослови*, (редактирал : Т. Саздов), Македонска книга, Скопје, 1972, 343 стр.

ШАПКАРЕВ, Кузман А. : *Одбрани сӣраници*, (приредил : М. Китевски), НИО „Студентски збор„, Скопје, 1989, 237 стр.